دلوړو زده کړو وزارت

کابل پوهنتون

دژبو او ادبیاتو پوهنځی

پښتو څانګه

دپښتو ژبې تاریخي تحول

Ketabton.com

لیکوالان : پوهنمل بایزید اڅک او پوهنیار محمد انور خیري

کال 1391

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

سریزه..1
دپښتنواصل اونسب 1
الف – پخوانۍ نظریې..1
ب – ورستنۍ نظریې...1
a - مرکزی آریایان 1
b - لویدیز آریایان 1
c - ختیز آریایان 1
په آریایي ژبو کې د پښتو ژبې موقیعت...1
1– هنـــدي ډلـــه (آریایي ژبې)..1
الف – پخوانۍ دوره...1
ب –منځنۍ دوره...1
ج – اوسنۍ دوره...1
2– آریاني ډلـه (آریاني ژبې)..1
الف – پخوانۍ دوره...1
ب –منځنۍ دوره...1
ج – اوسنۍ دوره...1

د پښتو لیک دود تاریخچه...1

(c) ketabton.com: The Digital Library

دپښتوژبې تاريخی تحول

سريزه

" پښتو" د آريايي ژبو د کورنۍ ډېره زړه، لرغونې او تاريخي غړې ده چې د آريايي ژبو د هندي او آرياني گروپ په منځ کې اوسدله او د دې دوو ډلو آريايي ژبو تر منځ يې د اتصال د کړۍ دنده ترسره کړې ده .

پښتو ژبه له دې دواړو ډلو ژبو سره مشترکات لري او له دواړو خواوو سره د ژبنۍ راکړې ورکړې اغېز په کې مومو. د بېلگې په توگه د پښتو ژبې په خاصو غږونو کې : "ټ،ډ، ړ، ڼ" چې ژبپوهان يې د مغزي غږونو په نامه يادوي د آرياني ژبو له هندي گروپ سره شريک او د : "ځ،څ،ږ،ښ" غږونه يې بيا له آرياني مرکزي ژبو سره شريک دي.

د پښتو ژبې د لرغونتوب او جوړښت په باب ختيز پوهانو او کورنيو پوهانو ژورې علمي څېړنې کړې، په دې کې داسې کسان هم شته چې پښتو د ژبو مور بولي او له ډېرو پخوانيو ژبو څخه يې گڼي، ځينې پوهان د آريک ورکه ژبه ورته وايي، د ځينو پوهانو له نظره پښتو له اوستا سره د يوې کورنۍ ژبه ده، ځينې پوهان تخاري ژبه چې د کوشاني دورې ډېرليکونه يې په لاس کې دي د اوسنۍ پښتو لرغونی شکل بولي او ځينې بيا همدا تخاري د پښتو او پاميري ژبو له منځنيو اسلافو څخه گڼي.

موږ د خپل بحث لپاره اړ يو وڅېړو چې پښتو د ويلو په ژبه سربېره د "ليک" ژبه کله شوه او لومړنۍ ليکنې يې په کوم ليکدود وې؟ د ځينو ليکونکو گروهه دا ده چې پښتو پښتونخوا ته د اسلام د مقدس دين تر راتگ وړاندې يوازې د ويلو ژبه وه او ليک يې نه درلود. خو له بلې خوا، نه انکارکيدونکي اسناد په واک کې دي چې څرگندوي پښتو زموږ هيواد ته د اسلام دين تر راتلو ډېره وړاندې ليکل شوې او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیک په غېږه کې زېرمه شوې ده، د دې خبرې د سپیناوي لپاره چې پښتو تر اسلام وړاندې هم د لیک ژبه وه دا لاندې مطالب وړاندې کوو.

تر میلاد دوه پېړۍ د مخه د باختر یوناني سلطنت په دوو برخو ووېشل شو چې له هغو څخه "مناندر" یوناني سالار د هند ډېرې سیمې ونیولې او دی د هند په تاریخ کې د "مالنده" پاچا وبلل شو او بودایي دین یې هم ومانه، له نامتو بودایي فیلسوف "ناکسینه" سره د ده مرکه د" مالنده پنهو" په نامه یادېږي او دغه کتاب په اصل کې په پخوانۍ پښتو لیکل شوی ؤ چې پښتو نسخه یې په لاس کې نشته خو په "پالي" ژبه کې یې ژباړه په "سیلون" ، "برما" او "سیام" کې وه او یوه زړه پالي نسخه یې چې په څلورمه میلادي پړۍ کې کښله شوې د جاپان په یوه بودایي معبد کې پیدا شوې ده، د مالنده د پوښتنو دوه چیني کتابونه هم شته چې د پنځمې او اوومې میلادي پېړۍ تر منځ کتابت شوې دي.

خو دا نه ده څرګنده چې دا نسخې به د "مالنده پنهو" له پالي ژبې څخه ژباړل شوې وي او که تر پالي له یوې زړې ژبې څخه؟ خو زیات احتمال شته چې دغه ترجمې دې له یوې بلې نسخې شوې وي چې تر پالي نسخې وړاندې وي، د مناندر د ژوند او واکمنۍ دوره له میلاد نه د مخه د دوهیمې پېړۍ په نیمایي کې اټکل کېږي او موږ د دې شمېر له مخې او د دې روایت په اساس د "مالنده پنهو" د پښتو متن د لیکلو وخت له میلاد نه مخکې د ۱۵۰ کلونو شاوخوا ټاکلی شو. د دې سند له مخې چې د کشمیري مؤرخ "کلهنه" په "راجه ترنګیني" نومي اثر کې راغلی چې پښتو له نن نه دوه زره یو سل او څو کاله وړاندې د لیک ژبه وه او دوخت مهم کتابونه پرې لیکل کېدل.

تر ټولو زړه لیکنه چې د تحریري پښتو څرک راکوي د ایران د بیستون د غره ډبرلیک دی چې د لوی داریوش له خوا له نن نه دوه نیم زره کاله وړاندې کښل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوی او په شپږم ستون کې یې یوه پښتو اخلاقي حماسه راغلې او دا ډبرلیک په میخي خط کښل شوی او متن یې دی:

نی اړیکه وم

نی دروجنه وم

نی زور کړه وم

یعنې : نه د چا مانع او لارې خنډ وم، نه یې دروجن او غولوونکی وم او نه مې په چا زور کاوه!

همدا راز له نن نه دوه نیم زره کاله وړاندې په لرغوني افغانستان کې د هخامنشیانو د کورنۍ په ختیزو برخو کې خروشطي لیک رامنځته شو او تر میلاد درې پیړۍ وړاندې په ټوله آریانا کې خور شو چې بیا تر پنځمې میلادي پیړۍ پورې په ټوله اریانا کې دود ؤ او د آریانا بېلابېلې ژبې پرې لیکل کېدلې.

د دې لیکدود د زیږیدلو او مړینې سیمه د آریانا خاوره ده او یو مستقل آریایي لیکدود دی؛ د هیواد په بېلابېلو برخو کې په دغه خروشطي لیک کښل شوې سیکې، لوښي او ډبرلیکونه پیدا شوې دي په دې ټولو لیکنو کې تر اوسه داسې بشپړ متن لا نه دی ښودل شوی چې محققینو دې د پښتو ژبې بللی وي خو ښرنګه چې د آریانا د بېلابېلو ژبو لیکدود ؤ او پښتو هم زړه آریانې ژبه ده نو ځکه به په دې لیکنو کې د پښتو عناصر هم زیرمه شوې وي او له همدې کبله د خروشطي الف بې په باب انګریز محقق "سرویلیام جونز" وایي چې د خروشطي لیک ژبه د آریانا ژبه وه او که چیرته په پښتو کې پوره څېړنې وشي نو ښایي چې یو وخت د دغې ژبې په مرسته ډېرې خروشطي کتیبې او کښنې ولوستل شي؛ همدا راز د خروشطي یا کهروشتي کلیمه د حرف او لیکنې په معنی ده او په پښتو کې همدا اوس هم کرښه د ستر او خط په

(c) ketabton.com: The Digital Library

معنیژوندی، کلیمه ده نو کیدای شي په ببلا ببلو خروشطي کښنو کې د پښتو زيات عناصر ومومو.

پر آريانا باندې د مقدوني سکندر تر تيري وروسته د يونانيانو د نفوذ د ټينګيدلو په اثر يوناني الف ب ورو ورو دود شوه تر دې چې د آريانا کورنۍ ژبې هم په دې ليکدود وليکل شوې، له همدې لامله په يوناني ژبو او سيکو او ډبرليکونو سربېره داسې ډبرليکونه هم په لاس کې دي چې ژبه يې کوشاني يا تخاري ده خو ليکدود يې يوناني دی او د دې لپاره چې دا ژبه د يوناني ليک په غېږه کې ځای کړای شي، پر يوناني ليک د ژبې د اصلي غږونو توري هم ورزيات شوې دي.

د سره کوتل په مشهور ډبرليک کې چې ژبه يې تخاري ده د يوناني په څلوريشت تورو سربېره يو بل توری چې د "ښ" د غږ ښکارندويي کوي هم ورزيات شوی او د "اروانباد" اوسنی، کليمه د "الونبال" په بڼه په کې کښل شوې ده، د يوناني ليک په وروستنيو ليکنو کې يې د "غ" ځ، څ" لپاره هم ځانګړي توري پرې ورزيات کړې دي لکه په شاه ځوی او نورو کې.

اوس له سره کوتل نه د پنځلس کيلومترو په واټن په رباطک کې هم يو ډبرليک موندل شوی چې د سره کوتل تر ډبرليک دېرش کاله مشر او په همغه يونانو باختري ليکدود دی، پر دې ډبرليک هم څېړنې روانې دي او باور دی چې د پښتو ډېرې ژبدودي نښې او کليمې ترې ترلاسه شي.

کوم ډبرليکونه چې په تخاري، يوناني ډبرليک راپاتې دي د پښتو لغتونو او ګرامري ځانګړنو ونډه په کې زياته ده. همدا سبب دی چې زيات محققين تخاري، باختري يا کوشاني ژبه زړه پښتو او يا د پښتو او پاميري ژبو منځنۍ مور بولي .نو ځکه زړور

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویلی شو چې پښتو تر اسلامي دورې وړاندې په تخاري یوناني لیکدود هم کښله شوې او ز ېرمه شوې ده.

په دې توګه افغانستان ته د اسلام د سپېڅلي دین له راتګ او ورسره د عربي لیکدود له راتګ سره پښتو هم ورو ورو عربي لیکدود ته ور اوښتې ده. د سره ورته غږونو توري یې کټ مټ ترې راخیستي او د پاتې غږونو توري یې د عربي د ورته تورو په تقلید جوړ شوې دي چې په دې دوره کې یې هم سیر روښانه او هم تاریخ روښانه او په رڼا کې دی.

نور قافلې دې بې خطره درومي

مونږه په لاره مشالون کېښول.

پښتوژبه د پښتنو د نامه سره ټینګه اړیکه لري پښتو ژبه دپښتنو ژبه ده ، هغه څوک چې په دې ژبه خبري کوي او دهغه مور او پلار چې په پښتو سره پوهول اورا پوهول کوي هغه پښتانه دي او پښتو دپښتنو ژبه ده . داچې موضوع د پښتو ژبې تاریخی تحول دی نولازمه بریښي چې لومړی د آریایانو او په ځانګړې توګه د پښتنو په اړه لنډ بحث ولرو.

د پښتنو اصل او نسب :

دا څرګنده ده چې پښتانه اریائیان دې ، لا تر اوسه ارین پوهان د اریائیانو د لومړني وطن په اړه یوه خوله نه دي .د اریائي قومونو د مسقط الراس په توګه دري لرغوني سیمي یادي شوي دي ، د اورال او کسپین بحیرو چاپیره سیمې ؛ د زرافشان او تیانشان درې او د امو سیند شمال ختیځي ښیرازي سیمي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر ترتیب ، څه وخت چې د نوموړو قومونو شمیر زیات او د میشت نویو ځایو بو ته اړتیا پیدا شوه ، بیا یې په بیلا بیلو زمانو کې ډله یزي لیږدیدنې وکړې چې ددې ډله ایز لیږد د پیل تاریخ د 3000 څخه تر 2500 کاله پخواتر میلاد کلونه ټاکل شوي دی.

د اریائیانو په اړه تر ټولو باوري منبع هغه تاریخي ویناوي اوسندرې دي چې ټولګه یې د ویدا په نوم یادیږي او دا د افغانستان تر ټولو لرغونی تمدن هم دی چې مورخین یې د ویدي تمدن په نوم یادوي اولرغونتوب یې څه ناڅه 1800 کاله پخواتر میلاد کالونه په ترڅ کې بریښی ، دا هغه وخت وو چې اریائیان د امو سیند سهیلي څنډو ته رسیدلي او دبلخ په لرغوني ښار کې یې د ښیرازه تمدن بنسټ ایښی او هغه تمدن ته یې د ودې او پراختیا لوری پرانیستی وو.

په دې ترتیب پخواتر دې چې اریائي قومونه په بلخ کې د یوه پر مختللي مدنیت بنسټ کښیږدي ، د هندوکش په شمال او د امو سیند په سهیل کې یې د مدنیت وړاندې کلتوري مرحلو بیلا بیل پړاونه تیر کړي دي.

د ویدا په څلورو برخو (ریګویدا ؛ اتهرو ویدا ؛ ویجورو ویدا ؛ او ساما ویدا) کې د اریائي قومونو د ژوند په اړه هر اړخیز معلومات شته چې د تاریخي څیړنو لپاره ارزښتمن مواد دي او هغه څه چې د ریګویدا په متن کې ډیر یاده شوې ده هغه دپکهت نوم دی .

ژبپوهان د پکهت نوم د پښتون د نوم پخوانۍ شکل ګڼي په دې اړه د رګویدا په ویینو (سرودونو) کې د پکهت د نوم یاد شوی دی.

د((ریګویدا))لرغونې سندرې چې دلسوقبیلوجګړې ته نغوته کوي ، هلته (پکهت) یا(پښت) کلمه په سر کې ده او دا د پښتون قام دڅلور نیم زره کاله وړاندې یاددی،چې ویدا آریایي سندرو موږ ته رارسولی دي او د پښتونخوا د مستوسیندونو، غرونواوخیلونونومونه لري، لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

برېساسا = برېڅ ، اپاريتي= اپريدي ، ورديکا = وردګ ، اسپزي = يوسفزي اونور پښتني خيلونه چې دهمدې وخت په سندرواواثاروکې يادشوي دي.
پاڼني داباسين په غاړوهستيدلې ،پښتون ژبپوه چې ترميلاد400کاله وړاندې دپښتونخوادمردان په وړوکي لاهورکې وزيږيده اوترميلاد 350 کاله وړاندې دسنګرت ګرامر د (اښت اډيالي) يااته ويناوې په نامه وليکه، هلته يې د (کپيشه)او (بلهيکه) ترمنځ د (روهيته ګيري) يعنې (دروه غر) يادکړی چې همدا افغانستان ،روه پښتونخوا يا دپښتنو د استوګنې ځمکه ترې مراد ده.
په همدي ترتيب دروه نوم هم د (لوهه) په بڼه تردې مخکې دهندوانو په مقدس کتاب (مهابهارت) کې ترميلاد 1200 کاله وړاندې هم راغلي دي،چې داسلامي دورې مؤرخ محمدقاسم فرشته د (روه) اوږدوالی له سوات او باجوړ څخه تر سيوی اوپلنوالی يې له حسن ابدال څخه ترکندهاره بللی دی.
د (ګرشپ) په وخت کې چې تاريخي پښتون پلار((غرغښت))لرغونی شکل دی سپين تمان=زردښت دلاربنودی غږپورته کوي خلک ښې منني، ښې وينې اوښې کړنې (پندار نيک، ،ګفتار نيک، کردار نيک) ته رابولي
اوهمداوخت دپښتون عنعوي کورنۍ (غرغښت،بيټنی اوسړبن) ژوندکوي چې تاريخ يې له ميلاد څخه يونيم کاله وړاندې زمانوته رسيږي.
دپارس ټولواکمن (ستردارېوش 522 تر 486ق م) چې له آريانا څخه ترمصره پورې يې واکمني درلوده ، په بهستان يابيستون کې ميخې ډبرليکونه کښلي دي چې دډيرو پوهانو په نظر پښتو دي.
د افغانستان د لرغوني تاريخ د پوهيدو لپاره يو بل معتبر ماخذ د (اوستا) سپيڅلی کتاب دی چې د زردشت يا سپين تمان په وسيله مينځ ته راغلی او تبليغ شوي دی . مورخين د دې اثر دتبليغ او حاکميت زمانه د 1200 پخوا تر ميلاد څخه بيا تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

700کاله پخوا تر میلاد کالونه په ګوته کوي ، دا زمانه د افغانستان په تاریخ کې د اوستایې تمدن تر عنوان لاندي مطالعه او څیړل کیږي .
دا مدنیت هم د ویدي مدنیت په څیر د اریائیانو له خوا منځته راوستل شو او وده یې ورکړل ، چې د پښتنو وندې بیاهم رو ښانه وه .
د سپین تمان د نوم سر بیره یوشمیر نور نومونه هم په اوستا کې څو څو ځله راغلي چې ځني یې تر اوسه په خپل حال پاته دي او یو شمیر نومونه په لږ تغییر په اوسنۍ پښتو ژبه کې هم د پوهیدو وړ دي.
د پښتنو د تاریخي څرک لپاره د معتبرو ماخذونو په لړ کې تر اوستا یې متونو وروسته تر ټولو ډاډمن ماخذونه هغه لیکني دي چې د یوناني مورخینو په وسیله لیکل شوي او د منځنۍ اسیا په بیلا بیلو سیمو پوري اړه لري ، په دې برخه کې د بیلګي په توګه یوازي دیوناني نامتو مورخ هیرودوتس (425ق م مړ) هغه یادوني دي چې نوموړي د پښتون او د پښتنو د هیواد په اړه په خپلو اثارو کې په ډیر ځله ثبت کړي دي .
پر هیرودوتس سربیره یوشمیر نورو یوناني لیکوالانو او جغرافیه پوهانو لکه بطلیموس ، هیکتایوس او نوروهم د پښتنو په اړه په خپلو اثارو کې یادوني کړي دي .
د مقدوني سکندر سره د جګړو په مهال (د 330 څخه تر 326 ق م) د پښتون قوم یادونه په واروار شوي ده ،
دلومړۍ میلادي پیړۍ په درشل کې د پښتنو یوي قبیلې چې سهاک(500 ق م (دسیستان او هلمند په حوزه کې او سبدل چې 600ق م د امو دسیند، فر غانې او دچیني تر کستان دسنکیانګ دحوزې نه یې په لیږد پیل وکړ او دسیستان سیمې ته یې ځا نونه ورسول چې وروسته دافغا نستان په نورو سیمو کې هم خواره شول).

(c) ketabton.com: The Digital Library

نومیدل د یوي لویې واکمنۍ بنسټ کښیښود ، چې د افغانستان په تاریخ کې د کوشاني امپراتورۍ په نوم پیژندل شوې ده .

د همدي پاچاهانو په وخت کې د پښتو ژبې ګړنۍ یا دوییني برخي د وخت په لیکنو کې معمول ګرځول شوي دي ، د بیلګي په توګه د بغلان د سره کوتل په ډبر لیک کې د اوسنۍ پښتو ژبې ډیرې کلیمي لیکل شوي دي لکه : انند (ننداره) ؛ وکېدو (کېدل) ؛ بګه (بغي) ؛ او نور

د کوشاني امپراتورۍ (78ـ376 م) وروسته د پښتنو بله قبیله چې اپتالي یا ابدالي نومیدل (425 م) د لویې امپراتورۍ په جوړولو بريالي شول . د اپتالي یا ابدالي پاچاهانو نومونه لا تر اوسه په پښتو ژبه کې کارول کیږي.

د اپتالي پاچاهانوڅخه ورسته د عربي لیکوالو په اثا رو کې د پښتون د نوم څر ک په زیاته پیمانه لیدل کیږي ، خو د دي نوم تر څنګ د اپګان یا افغان نوم هم په ستر ګو کیږي چې تر ټولو پخوانې شکل یې په ساساني لیکنو کې لیدل کیږي چې تاریخ یې دریمي میلادي پیړۍ ته رسیږي .

دا نوم بیا د چیني لیکوالو او زیارت کونکو په وسیله ثبت شوي دي ، د بیلګي په توګه چیني نامتو زیارت کونکۍ هیونتسنګ۶۲۲م د پالانه د سیمو د لیدلو وروسته د یوه بل هیواد نوم اپوګان یاد کړي دی چې د څیړنکو په اند دا نوم د افغان پخوانی شکل دی .

بنايې د عرب لیکوال المسعودي(896 – 957م)په اثر کې یاد ه شوې د ابغان کلمه هم افغان وي که دا خبره سمه وخیژي بیا به المسعودي لومړې عربي لیکوال وي چې د افغان کلمه یې کارولې ده ؛ خو د حدود العالم من المشرق ا للمغرب لیکوال ۹۸۲م بیله شکه د افغان کلیمه او نوم په پوره وضاحت یاد کړي دی .

زابلي پاچاهان د پښتنو هغه غیر مسلمان وروستي پاچاهان وه چې د صفاریانو په وسیله د ماتي سره مخامخ شول ، له هغه وروسته بیا په 940 میلادي کالونو کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمانو پښتنو واکمني په پاشلې توګه د افغانستان په سهیل لویدیځو سیمو کې تاریخي اثارو ثبت کړي ده . له نیکمرغه د محمد هوتک پټه خزانه ؛ د سلیمان ماکو تذکره الاولیا ؛ د اخوند درویزه تذکره الابرار او زیات شمیر نور اثار په پوره تفصیل د بیټ نیکه او د هغه د ورونو په اړه په زړه پوري معلومات لري

د پښتنو په هکله په لومړي ځل یو زر کاله وړاندې د میلاد نه د لرغوني یونان تاریخپوه هېرودوتس وایي چې د پارس ختیځ لور ته د سر تراپي آرکوزیا سیمه ده . ددې سره په ربګویدا هم د پکتاز په نامه د یو ولس یادونه کوي چې د پکت په سیمه کې اوسېږي او دا سیمه د افغانستان ختیځه سیمه یادوي.

ډیری خلک په دې باور دي چې همدا یادې شوې سیمې او ولسونه د پښتنو پخواني پلرني ځایونه او نیکونه دي. په نورو لرغونو خلکو کې چې د پښتنو سره یې تړاو لیدل کېږي، باختریان دي او داسې وییل کېږي چې باختریانو منځنۍ ایرانۍ ژبې ته ورته ژبه درلوده.

په تاریخي توګه پښتانه د افغانانو په نامه یاد شوي، او په همدې توګه د پښتون او افغان نومونه دوه هممانیزه نومونه دي او ډېرو نورو پوهانو د قوله د افغان کلمه په تاریخ کې لومړی ځل په حدود العالم کې په ۹۸۲ زېږدیز پېر کې راڅرګنده شوې.. همدا نوم د پښتنو لخوا د خپل لرغوني نیکه د نوم په یادولو کې چې افغانا نومېده کاریدلې ده .

دپښتنو د اصل او نسب په اړه د ډیر پخوا څخه بیلا بیل او ډول ډول نظریات څرګند شوي دي ، دا نظریات او رویات دومره زیات او یو له بل نه جلا او متفاوت دي چې معروف مستشرق او پښتو پیژندونکې (هنري راورټي) وایي :

(دهیڅ قوم د اصل او نسب په اړه د نظریاتو اختلاف دومره نه دي لکه دافغانانو داصل او نسب په باره کې چې دي).

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو له دوه سوو کلو نوراهیشي د پښتو ژبې دریښې په اړه څه ناڅه پلټنې شوې دي په دې لاره کې مستر ډورن ،ډار مستېټر ،ګایګر ، مورګین سټېرن ، بن ونیسټ ، راورټي او بلیو ډېرې پلټنې کړې دي او پښتو ژبه یې اروپا یانو ته ور پېژندلې ده .

1– یوچېنې سیاح (هیونتسنګ ٦٢٩ م)په غزنی ، کابل، بامیان، بلخ کې د بودا مرکزونه په ګوته کوي او هم ایران او د غربي شیمو وګړي زردشتیان بولي .

2– لویو او کوچنې کوشانیانو بیا یفتلیانو او نورو په نوبت سره دلته پاچاهي وکړی ،ترڅو دیرش کاله د هجرت وروسته دغې شیمې ته د اسلام پاک دین راغي او تر دیرش کالو جګړو وروسته پښتانه خپله د اسلام د دین علم برداران شول .

4 جوزجاني (حدودالعالم المشرق الي المغرب ٣٧٢هـق –٩٨٢م)کتاب کې پښتانه یاد کړي او دوي یې د ښارونو او سیدونکې بللي دي.

5– علامه حبیبي د (ابن اثیر 555 هجری) په حواله لیکي چې: د لرغوني مصر د تجارتي توکو له جملې څخه یو اساسي قلم د هرات منسوجات او اوبدل شوي او تولید شوي ټوکران ول . د نورو تجارتي توکو د یادولو تر څنګ د اسونو هغه تانګونه هم یادوي چې د بلخ په زندان کې د محبوسینو له خوا جوړیدل او بیا به د تجارتي متاع په توګه لویو بازارونو ته وړل کیدل .

6– تر ده وروسته ابو نصر محمد (دسلطان محمود د دربار لیکوال) وایي چې پښتانه دسبکتګین په لښکرو کې وه که څه هم پښتنو د سلطان محمود غزنوي سره څه جګړې وکړې خو د هندوستان په نیولو کې یې بیا ورسره مرسته وکړه داځکه چې د سلطان محمود مور د زابل ولایت دپښتنوملکانودیوي کورنۍ څخه وه چې داخبري (ابن اثیر 630- 555 ق)هم تعید کړي دي .

7– فردوسي په شاهنامه کې اوغان (پښتانه) په زړه ورتیا ستایي چې په زابل کې ددوي خان کک کوه زاد (غرزی) درستم سره دجګړې انځورونه کوي او وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چنین گفت دهـقان دانـش پـژوه   مر این داستان را ز پیشین گروه
که نـزدیک زابل بســه روزه راه   یکی کوه بود سر کشیده بمــاه
بیک سوی او دشت خـر گاه بـود   دگـر دشت زی هنـدوان راه بود
نشسته درآن دشت بسیار کـوچ   زافغان و لاچیـن و کـرد و بـلوچ
یکی قلعـه بالای آن کــوه بــود   که آن حصن از مردم انبـوه بود
بـدژ دریکی بد کنش جای داشت   که در رزم با اژدهـا پـا داشت
نـژادش زافغان، سپاهــش هزار   همه ناوک انـداز و ژوبین گذار
به بالا بلـند و بـه پیکر ستـــبر   بحمله چو شیر و به پیکار ببر
ورا نـام بـودی کــــک کُهزاد   به گیـتی بسی رزم بودش بیاد
درین گفت و گـو بود با کوهـــزاد   که آمد خروشی که ای بد نژاد!
چه دردژ گزیـدی بدینســـان درنگ   که آمد همه نام اوغـان به ننگ
بدیدند کـک را چنان بسته دست   گروهی ز افغانیـان کـرده بست

او په یوه افسانه کښې ځو بیتونه تر اوسه د خلکو په خولو کې پاتې دي کله چې د محمود غزنوي لښکر د سومنات د په لاس راوړلو په معر که کې د فشار او کړاؤ سره مخامخ شو او محمود یوازې توب حس کړ په دې وخت کې یوه پښتون داسې وویل.

تر کو نامردو دتشي ودانګل له نام و ننګه   یو زه پښتون وم چې ولاړ وم د سلطان تر څنګه
له بت شکن سره په دژ د سومنات وختـم   توره په لاس په سره اور د عرفات وختـم

او تر دې راوورسته دپښتو ژبې کتبې لاس ته راغلي آثار او بیا دروښانیانو په اثارو او دخوشحال خان په اشعارو کې په کراتو مراتو دپښتون او افغان نوم راغلی دی .

لنډه داچې اوس په نړۍ کې د اتیا ملیونو شاوخواکې پښتانه ژوندکوي چې دقفقازدغروپه لمنو کې،آسټرلیا دشمالي ایرلنډپه ډبلین کې ،د امریکې په تیرافرماکې، دآسترلیا په هیواد کې، په اوسني افغانستان ،پاکستان او د اسلام دفتوحاتو په سلسله کې په هندوستان کې او داوسنیو دیرش ځلوپښتو کالو مهاجرتونو په سلسله کې په ټوله نړۍ کې میشته شوي دي ،چې په افغانستان او هندوستان کې یې ستري واکمنۍ او امپراطورۍ جوړې کړې دي . دا چې پښتانه څوک دي راځئ پخوانۍ او اوسنۍ نظریې وپوښتو اوو ګورو ۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

A- ***پخوانۍ نظريې:***

چا پښتانه د خپلو عنعنو په روايت بني اسرايل او چا په مغلو ورګډ کړي ، چا دارمنيانو، تاتارانو ، هېتاليانو او ساکانو په کتار کې درولي او په عين وخت کې له راجپوټانو ،برهمنيانو ،جټانو ،يونانيانو ، ترکانو ، عربانو او نوروسره ګډ کړي دي .

د پښتنو په هکله په لومړي ځل يو زر کاله وړاندې د ميلاد نه د لرغوني يونان تاريخپوه هېرودوتس وايي چې د پارس ختيځ لور ته د سرتراپي آرکوزيا سيمه ده او د دې ځای خلک پکتيانز دي، ددې سره په ريګويدا کې هم د پکتاز په نامه د يو ولس يادونه کوي چې د پکت په سيمه کې اوسېږي او دا سيمه د افغانستان ختيځه سيمه يادوي. ډېری خلک په دې باور دي چې همدا يادې شوې سيمې او ولسونه د پښتنو پخواني پلرني ځايونه او نيکونه دي .په نورو لرغونو خلکو کې چې د پښتنو سره يې تړاو ليدل کېږي، باختريان دي او داسې وييل کېږي چې باختريانو منځنۍ ايرانۍ ژبې ته ورته ژبه درلوده.

خو د پښتنو داصل او نسب په اړه تر ټولو عام او زوړ روايت هغه دي چې وايي پښتانه بني اسرايل دي .

دا خبره تر ټولو پخوا د((ابوالفضل ۱۵۹۷))کړې ده ۰

دی وايي ((پښتانه په دي ګروهه دي چې (افغان) نومي دري زامن درلودل چې هغوي سړبن ، غرغښت ، او بټن نوميدل او د وي بيا ستري کورنۍ جوړي کړي چې سلسله يي همدغو دروتنوته رسيږي .

آخوند درويزه هم وايي :افغانان دمهتر يعقوب اولاده ده خو څرنګه چې افغانان د سليمان په غره کې اوسيدل نو په عربو کې سليماني بلل کېږي ۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

نعمت الله هروي نورزي [۱۶۱۳] په مخزن افغاني کې په تفصيل سره د پښتنو داسرايلي والي داستان راوړي او هغه داشي چې :
داچې ښنګه قيس عبراني پيغمبر (ص) ته وروستل شو او رسول الله قيس ته د عبدالرشيد نوم ورکړ، دده د مړاني په اساس يي بتان ((پټان)) [دبيړي د تکې لرګی]وباله ، دنوموړي دري زامن پاته شول چې سړبن ، بيټنی او غرغښت وه .چې د ټولو پښتني قومونو سلسله او نصب دغو درو ورونو ته رشيږي .
تر نعمت الله هروي ورسته نورو مؤرخينو لکه افضل خان خټک ، حافظ رحمت خان ، زردار خان ، او حتي قاضي عطاوالله خان پښتانه بني اسرايل بللي دي .
اوددغو رواياتو له مخي بيا نورو ډېرو افغاني اوغيرافغاني مستشرقينو دپښتنو اوپښتو داصل اوريښې مسئلې ته پام واوښت . ځينوته دپښتنودبني اسراييليت نظرسم ښکاره سو اوځينوته بيا داتيوري يوه غيرمستنده اوبې بنياده نظريه وايسېدله او پښتانه يې اريايان وبلل .
سرويليام جونز ، الکساندر برنس، ويليام مورکرافټ ، چارلس مېسن ، جورج هنري روز ، والټر بيليو، اوهنري جورج راورټي دپښتنودبني اسراييليت دتيورۍ پلويان اوپه مقابل کي بيا منسټوارټ الفنسټن ، جان مالکم ،برنارډ ډورن او ډارمستتر دپښتنو داريايت ملاتړي شول
خوځينو نورو بيا پښتانه برهمنيان ، راجپوتيان ،جټان ،يونانيان، هفتاليان ، ساکان ، مغلان ، ترکان ،ارمنيان ، عربان څه اوڅه ګڼلي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

B– وروستنی نظریې :

هسې خو انسانان ټول د يو آدم اولاد ګڼل کيږي او په حقوقي ډول دوی ټول يو برابر دي – ولې د جوړښت ، يعني د ونې ، رنګ او جولې په لحاظ يو انسان د بل انسان يا د انسانانو يوه ټولنه د بلې ټولنې سره يو څه توپير او بيلتون لري ؟ يو ډول صفات لکه ونه او رنګ لرونکې ټولنه په عمومي ډول يو نسل بلل کيږي .

د انساني تاريخ پوهانو او عالمانو ددې په بشپړه ډول بيلتون او درجه بندي کړې ده – په نړۍ کې سپين پوستي ، تور پوستي ، زيړ پوستي او دغه ډول نور ډير نسلونه وجود لري . د پښتنو شمير په سپين پوسته نسلونو کې راځي ، بشري عالمانو سپين پوستي په آريايي او سامي دوه نسلي څانګو کې ويشلي دي .

پښتانه د افغانستان د نوي تاريخ مرکزی برخه ده چې ددې هېواد په جوړولو کې يې اړين رول لوبولی دی

پښتانه په پښتو ژبه خبرې کوي، پښتو ژبه د هندواروپايي ژبو د کورنۍ څخه يوه ژبه ده او په هندواروپايي کورنۍ کې د هندوايراني ژبو د ډلې څخه شمېرل کېږي

پوهانو او دنظر خاوندانو دنړۍ وګړي په درې عمده او لويو نژادونو ويشلي دي

الف –آريايي ياقفقازي نژاد .

ب – مغولي نژاد.

ج –سامي نژاد ٠

آريايان ترخپريدلوډير دمخه په يوه ځاي کې اوسيدل چې دو ي آريانا ويجو [دآريانامځکه] يا د اصيلانو او پاکانو هيواد باله .

وايي چې ددوي دهيواد هوا خورا ښه وه مځکې يې اباتي وي چې دا آريانا ويجه دعلماوو دنظر په اختلاف سره دتورسمندرګي غاړي وي او ځيني يې لا د جيهون سيند سرچېنې بولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

داوستا څخه په نقل قول دغه مځکه یو په یوه سره یا په بل نظر د ورشوګانودلغړیدو او دتاتاري قبایلو دحملو په وجه دقفقازاوبیا زاړه بلخ ته رامهاجر شول چې 5000 ق م یي تخمین دي ،دوي زموږ د هیواد شمالي خوا راغلل تر آمو راواوښتل او په باختر کې یي یوښکلی مدنیت جوړکې چې دلته نو ددغو آریایانو لیږد په درې [باختري ،ایراني اوهندي] برخو ویشلای شو .

اریایی پخووانی مرکزونه

۱ – مرکزي [باختري]اریایان :

دلرغونپوهانو په عقیده، لومړني اریایان داریاناویجو(ه) یعني دامو د سیند په غاړو میشت وو چه د دوي د تمدن لومړنۍ ځاي دې د اباسین تر څنډو پوري خپاره شول. کله چه ددوي شمیر زیاتیده دغذا او د ژوند د نورو وسایلو د پیداکولو په هیله نورو سیمو لکه فارس، هند او نورو اروپایي هیوادونو ته خپاره شول.

د اریایانو د ژبو تاریخ ۲۵۰۰ ق م څخه بیا تر ۳۰۰۰ ق م پوري رسیږي. ویدا د اریایانو لمړنې دیني کتاب دي چه په اریایي ژبه لیکل شویدي. په ۱۴۰۰ ق م اریایي ژبي پخپلو کي سره وویشل شوي، کوم اریایان چی پارس یا د اوسني ایران خواته کډوال شول د هغوي ژبه فرس یا اوسنې پاړسی شوه، او هغه اریایان چې په بخدي یا بخد کي پاتي شول یا اوسیدل دهغوي ژبه پښتو شوه

هیري دوت په ۵۲۰ق م کي هم د پکهت او پاکتویس د کتابو نو نومونه پخپل تاریخ کي یاد کړي دي. نو په ترتیب ویلاي شو او دا نتیجه ګیري کولاي شو چه پښتانه لومړني اریایان دي چه په بخد یا بخدي کي اوسیدل .

دوي د هندوکش د دواړو خواونه داستوګني ورسته زموږ د هیواد په دښتو اوغرونو کې سره خپاره شول چې ددوی هیواد د آمو نه نیولي بیا تراباسین اوخراسان پوري

(c) ketabton.com: The Digital Library

او مهمي برخي يې بلخ ، تخارستان ، هرات ، اراکوزيا ، کابل ، ګندهارا، سيستان ،خراسان چې د عرب تر سمندرګي پوري غځيدلي وې.

۲- لويد يز آريايان :

دا ډله آريايان له بلخه جنوب لوديز خوا ته د هريوا (هرات) پر خواله خراسانه تير او دپارس خواوي يي ونيولې او اوسنی ايران يي جوړ کړ چې دا مهاجرت د ۱۴۰۰ق م نه پيل او تر ۸۰۰ق م يي دوام درلود چې لومړنی دولت يي ((ماد يا ميدي ۷ق م)) په نامه وو.

ددوي پيغمبر زردشت دپوروشاسپه زوی ؤ، دده کتاب[اوستا] نوميده او د(مقدوني سکندر۳۲۷ق م مړينه) لخوا دده دکتاب چې د ۱۲۰۰غوايانوپر پوستکو ليکل شوي ؤ ډيره برخه وسوځول شول او هغه دريمه پاته برخه (۸۳۰۰۰کلمات) يي [ګاتها] نوميږي (ارباب الانواع يي اصلي موضوع ده چې ورسته يي په پرښتو بدله کړله) پاته ده .

ددي کتاب ژبه اوستايي او لور يې زړه پاړسي او دداريوش ډبر ليکونه دي چې دزړي پاړسي لور بيا پهلوي نوميده .

۳- دريمه ډله يادختيځ آريايان :

چې دباختر او هندوکش له شاوخوا څخه دکابل ،خيبر او او نورو لارو په [سپتا سندو]((داوودريابونو مځکه)) يا[بهاراته ورشه ،بهاراته ورته]اوسني هندکې سره خپاره شول ، دوي تر اباسين تير او دا باسين او ګنګا په منځ کې يي يو ځلاند مدنيت جوړکړ او دهند په ځګلونو او بڼو کې ودان شول دا ليږديدنه د ۱۴ق م نه پيل شوه ددوي ژبه سنسګرټ شوه چې دويدا کتاب هم په همدي ژبه دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې کې شک نشته چې بخدي آريايان ۱۴۰۰ ق م مانا هغه وخت چې دهندي آريايانو ديني کتاب ويدا ليکل کېده د پکهت په نامه مشهور وه او پخپله په ريګودا کې هم ددوي نوم ذکردي او دغه ملت په خپل عضمت موجود ؤ .

دا چې آريايانوپه (بالهيکا بخدي ، بلخ) کې ښکلي مدنيت درلودلی او خپل هيواديې [اريانا ورشه]((داصيلانو اوښاغلو هيواد)) باله چې ددي لوي مدنيت مرکزبه د روڼ، روښانه ،ښکلي په صفاتوستايل کېده لکه بلخ بامي چې دا نوم د ((منوسمهيتا)) په کتاب [۲فصله او۲۲شعره] دی راغلی چې مانويا منو داريايانو پلار ګڼل شوی او اريايان منوزي هم بولي او د[منوليار]په نامه قوانين هم لري .

له دغو تاريخي ملاحظاتو څخه موږ دي نتيجي ته رسيږو چې پښتانه آريايان لومړي په بخدي کې اوسيدل له هغه لومړ ني ټاټوبي څخه دوي دهغه ځاي په نامه [پخت،پکهت]د خپلي زړې ژبي سره د ۱۴۰۰تر ۱۰۰۰ ق م پوري داباسين غاړو او دهيواد شرقي غروته ولاړل اوپه همدغه نامه او ژبه مشهور دي.
هيرودوتس(دتاريخ پلار425) پر دي ټينګار کړي دي چې دداريوش دلښکرو څخه دهغه څلويښتمه فرقه پښتانه وه نوموړي پښتانه په زړه ورتيا ستايلي دي او دوي يي ددري صفاتو خوندان بللي دي :

۱: پښتانه عموماً پوستينچې اغوندي .
۲: دا خلک ږيري په نګريزو رنګوي .
۳: دوي په غشو ويشتلو کې سخت مهارت لري، ماته او شکست ددوي په آئين کې نشته .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر صورت پښتانه د تاریخ په اوږدو کې په زړه ورتیا ، پاکې ، صداقت، میلمه پالني
،ننګه ویشتلو ، خپلواکې غوښتلي ، پر خبره ولاړ ، دښو او ټینګو قوانینو درلودونکو ،
په صفاتو ستایل شوي د ي .

. بلاخره غربي مؤلف برنارډ ډورن دپښتنو په اړه دلومړي ځل لپاره پراخ ،دقیقه او
اصولي څیړنه وکړه ،نوموړي په منطقي دلایلو دا ثابته کړه چې پښتانه نه یهود ،
نه بني اسرایل ،نه ارمنیان او نه ګرجیان دی ٠

پښتانه د هندواروپائي ولسونو دستري کورنۍ غړي بولي خو په عین وخت کې
پښتانه ځان یو لرغونی اولس ګڼي .نوموړی وایي چې افغانان د هغي ستري کورنۍ
غړي دي چې جرمنیان ،هندیان سلوانیان او یونانیان ورپوري اړوند دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په آريايي ژبو کې د پښتو ژبې موقيعت

اريک ژبه، چې کله کله د آري او آريايي په نوم هم يادېږي، د اندو اروپايي ژبو د کورنۍ مهمه ختيځه څانګه ده. د هغه قومونو په خلکو کې رواج وه، چې ډېر پخوا د ق م دريېمې زريزې ترمنځ هغه مهال، چې د دوی قبيلې يو له بله سره نه وې جلا شوې، د مرکزي اسيا په دښتو کې سره خپاره شوي وو. دې قبايلو کوچيانی ژوند درلوده او په کېږديو کې اوسېدل، خو دوی د واحد حکومت درلودونکي وو، هم يې د قبايلو مشر او هم يې مذهبي پېشوا درلوده. دې اقوامو د يوې ژبې دوه لهجې درلودې، د لهجو اختلاف، د مهاجرت او لېږد وروسته زيات شو، خو بېلتون او جلاوالی پکې رانغی.

دواړو يوځای مېشت قومونو، چې خپلو ځانونو ته يې آري يا آريايي او خپلې ژبې ته يې آريک يا آري ويله، داسې ښکاري چې د ق م د دريمې زريزې په نيمايي کې د همژبۍ او آريايي اتحاد سره سره دغه دواړه لهجې، چې وروسته يې په اندو آريايي او ارياني تحول وکړ، په هماغه اريايي مېشته سيمه کې غوړېدلي دي.

د اريايانو د لېږد او مهاجرت وروسته د اندو اريايي ويونکي د)ويدا (قبيله وه، چې په پای کې د هند د قارې په شمال کې مېشت شوه او اريايي څانګه لومړی د آرال بحيرې جنوب ته او له هغه ځايه د سر دريا او امو سيند سيمو ته راغله .بنايي د آمو دواړو خواوو ته به يې هم هجرت کړی وي او هلته به اوسېدلي وي. په دغه سيمه يې آريانا ويجه Airyana Vaejah نوم کېښود، چې د اريايانو د ټاټوبي او استوګنځي مانا يې درلوده. بيا يې جنوب لور ته مخه کړه او باختر ته له تېرېدو وروسته په ټول نني افغانستان او د هغې د باندې خپاره شول.

ارياني څانګې د منځنۍ اسيا ځايي اوسېدونکي کرار کرار په خپل ځان کې راجذب او خپله ټولنه يې لا ګڼه کړې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه سیمه، چې دوی پکې خپاره شوي وو، د منځنۍ اسیا لویدیځې برخې او نننی افغانستان و، چې د اریایانو د هېواد Aryanam dahyu او آریایي ټاټوبي په نوم یې ونوموله.

د اریک د ژبې هېڅ لیکلی سند په لاس کې نه شته، د هغې د پېژندلو لپاره د اسمي او فعلي ریښې او مهمو کلماتو د بیارغونې Reconstruction پرته بله لار نه شته، چې د ژبپوهنې، مانا پوهنې او غږ پوهنې د قواعدو له مخې لرغونې ژبې له هغې څخه راوتلي او لیکل شوي دي او لږ تر لږه یوه نښه یې راپاتې ده. د ژبپوهانو د څېړنو له مخې د اندو اروپایي(Indo_European) غړونه په اریک ژبه کې د آندو آریایي، آریاني او نورستاني ژبو د غړو پر بنسټ په لاندې توګه تثبیت کېدای شي:

د آریایانو او د هندو آریایانو له جلا والي څخه څو پېړۍ وروسته دوی له ځانه مهم اسناد لکه ګاتا (Gata)او ریګویدا (Regveda)یادګار پرېښې دي، چې د آریک د ژبې له اصلي هستې څخه یې تکامل او تحول کړی دی: داروپا او آسیا اکثر ژبې ذاتي خپلوي او اړیکې لري چې ددغو خپلویو او اړیکو شواهد دژبو په ټولو اړخونو کې لیدل کېدای شي چې تر ټولو څرګند یې دویونو [کلمو] ترمنځ ورته والی دي په تیره بیا په هغه کلمو کې لکه لومړني عداد [۴،۳،۲،۱،ترلسو] ، کورنیو اړیکو [مور ،پلار ، خور ، ورور...] ، په کور ني حیواناتو کې [آس ،غوا، پسه...] او ځیني نورو عمومي شیانو کې لیدل کېږي .

بل ورته والي ددغوژبو په ګرامر کې معلومیږي او داړوندو ژبو اړیکې ښه څرګندوي ،دساري په توګه په فونولوژیکې سیسټم کې دکلیمې دسر [دال d]کې د لاتیني ، یوناني ، سلاوي ،او سانسکرت ژبو په هم مانا کلمو کې ګورو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مانا	سانسګرټ	سلاوي	يوناني	لاتيني
دوه	dva	duva	duo	duo
لس	dasa	deseti	deke	decem

يوه نيمه پيړۍ دمخه دغه ډول شواهد دژبپوهانو لاس ته ورغلل او دهغو په رڼاکې يي دنړۍ دژبو يوه لويه کورنۍ کشف کړه او دلومړ ی ځل لپاره په 1783ميلادي کال کې سرويلم جونز د لاتيني يوناني او سانسګرټ ګډه منشه اعلان کړه چې نن د [هندو اروپايي ژبوکورنۍ بلل کيږي ، دغه کورنۍ لس مهمي څانګي لري چې دهغو[هندو اروپايي]څخه يوه ډيره مشهوره ژبه يې زموږ ژبه پښتو ده .

دادي ددغي څانګي نور غړي د پښتوسره يو ځاي درپيژنو، په دي څانګه کې هغه يو شميريو له بل سره خپلواني اوخپلواکې ژبي شاملي دي چې دبنګال څخه بيا ترفارس خليجه او دهند سمندرڅخه بيا تر منځني اشيا تر پلنو دښتو پوري ويل کيږي .

هندو اروپايي ژبي پر دوو ډلو ويشل کيږي .

1=هندي ژبې.

2=آرياني ژبې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

آریایی ختیزې ژبې

1 - هندی ډله (آریایی ژبې)

الف – پخوانۍ دوره :

ددي ډلي په لرغوني دوره کې يوه ډيره مشهوره ، پراخه او مهمه ژبه دسانسګرټ په نامه يادیده چې ډير لرغوني مذهبي متون دي او د (م ز) تر لسمي پيړۍ دمخه ويل شوي دي ځني نور کتابونه لکه (مهابهارت) او (رامايين) ورسته ليکل شوي دي چې د کلاسيک سانسګرټ په نامه ياديږي .
او ويدی سانيګرټ هم کله چې د اټک سيند د غاړي اوسيدونکې او ستر عالم (پاڼيني) م ز څلورمه پيړۍ کې دسانسګرټ ګرامر وليکه تر هغه ورسته سر بيره پر مذهب پر نورو خواوو کې هم کتابونه وليکل شول

ب – منځنۍ دوره :

دخلکو تلفظ ورو ورو له کلاسيک سانسګرت څخه تغير وموند حتي په دريمه م ز پيړۍ کې د آشوکا په ډبر ليکنو کې چې په هند او هم افغانستان کې پيدا شوي دي دبيلو بيلو ګړدودنو پرمختګ څرګندونه کوي چې بيا دغو لهجو کرار کرار د ځانګړو ژبو بڼه غوره کړه چې د(پراګريټونو) په نامه بلل شوي دي .
پراګريټونه او پالي ژبه د هندي ژبو منځنۍ دوره جوړوي ،پالي ژبه دم ز لومړي پيړي دمخه په سريلانکا کې د بودائي دين د متنونو ژبه وه .

ج –اوسنۍ دوره :

په اوسنۍ دوره کې تقريبا ۞ سل لوي او وړي ژبي شته چې د فونولوژيکې او مورفولوژيکې مشخصاتو له مخي داسي ډلبندي شوي دي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

1= شمال لویدیزه ډلګۍ:

ددغي ډلګۍ چې ډیري لرغوني نښې یې ساتلي دي (دسانسکرټ څخه دمخه دآریایي څخه جلاشوي دي).

اکثره یي د هند دنیمي وچې د باندي ویل کېږي او په څو برخو ویشل کېږي .

A – دنورستان دژبو څانګه لکه : ویکني او کټي ۰۰۰

B – دنورستان دشاوخواژبو څانګي لکه : پشه یي ، تیراهي، داملي ، کلشه یي،ګوارپتي ، کهوړو(چترایي)

C – په داردي ګروپ کې کشمیري ، کوهستاني ، څګاني (دجتانو ژبه چې په انګلسي یي جشپي بولي او په روسي او آلماني کې یې څګان او شکان لیکې) ۰۰۰

2= لودیزه ډلګۍ:

ددي ډلګلي یومهم غړي (لهندا) دی ،د لهندا یوه مشهوره لهجه د هندکو له پښتو سره ګاونډۍ ده او په افغانستان کې هم ویل کېږي ددي ډلګي نور غړي لکه: سندهي ، ملتاني ، ګجراتي ، راجستاني او مرهټي دي ۰

3– مرکزي ډلګۍ

پنجابي، پهاړي ،لویدیزه هندي، ختیځه هندي ،اواوردو ددي ډلګي غړي دي .

4– ختیځه ډلګۍ :

په دي ډلګۍ کې بنګالي،اسامي، بیهاري ،اوړیااوسینګالي،سینهایي (دسیلون ژبه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

[[دژبو دکورنیو اوڅانګو نومونه زیاتره دجغرافیایي سیمې له مخي ایښودل کیږي .]]

دهندي ډلې دخط ډولونه:

هندي ژبي په دوه ډوله خط لیکل شوي دي .

I –(برهمني لیک)– چې له کیڼې نه ښي ته لیکل کیږي او د هند په هره سیمه کې جلاجلا طرز لري . دیواناګري یومشهور مروج لیک دی چې اوسنۍ هندي ژبه پري لیکل شوي ده

II –(خروشتي)–داهندوستان په شمال او اوفغانستان کې استعمالیده ،اساس یې له آرامي لیک څخه دي او له ښي نه کیڼ ته لیکل کیږي او د برهمني تاثیر پکې څرګنددي او اوس نه استعمالیږي خو په لرغونو آثارو کې موجود دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

2–آریانی ډله (آریایی ژبې)

الف :لرغونې دوره

ددغې ډلې لرغونې دوره کې دوې مشهورې ژبې پیژنو اوستا او زړه پاړسي ۰

اوستا = دزردشتي دین دمذهبي متونو ژبه ده چې ډېر پخوانې دې خو هغه وخت لیکل شوې دي چې دساسانیانو په زمانه کې دردشتي دین رسمي او دولتي حیثیت پیداکړ. ددغومتونو دوې برخې له منځه تللې یوازې یوه دریمه برخه یې لاس ته راغلې،د اوستاډیره زړه برخه [ګاتها] ده .

زړه پاړسي دهغولیکنو ژبه ده چې د هخامنشي پاچاهانو په تیره بیاددار یوش یاداښتونه دي او په میخي خط لیکل شوې دي.

ب : منځنۍ دوره

د آریاې ژبو منځنۍ دوره له لومړۍ میلادي پیړیۍ څخه پیلیږي .

ددغې دورې ژبې په دووډلګیو ویشل کیږي : [لویدیځه ډلګې او ختیزه ډلګې]

28– لویدیځې ډلګې :

A– **پهلوي** : د ساساني امپراتورۍ (۶۵۲–۲۲۶ م) رسمي او دیني ژبه وه چې یو شمیر دیني او غیر دیني متنونه یې په لاس راغلي دي .

B-**منځنۍ پاړسي** : داژبه له زړې پاړسي څخه راوتلې ده په ساساني دوره کې ځیني ډېرلیکونه او هم د زردشتي دین ځیني متنونه په دې ژبه لیکل شوي او پیداشوي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

29– ختيځه ډلګۍ

A – **سغدي :** لرغوني سغد د سمر قند او بخارا ژبه وه او يولړ متنونه يې چې له
څلور نه تر اتمې ميلادي پيړۍ پورې ليکل شوي لاس ته راغلي دي .

B– **ختني (ساکې):** دا دهغو منتونو ژبه ده چې له اتمې نه بيا تر لسمې ميلادي
پيړۍ پورې ليکل شوي دي او د چين په ختن کې پيراشوي دي دامتنونه په
براهمني ليک کښل شوي دي ، پر ژبه باندې يې د پراکريتونو تاءثير څرګند
برېښي .

C– **باختري :** دا دهغوليکنو ژبه ده چې د بغلان د ولايت په سره کوتل د کنشکا په
معبدکې پيدا شوي دي،ددغه خط يو لوی ډبر ليک په يوناني رسم الخط دي
اودکابل په موزيم کې ساتل شوي و ،ډبر ليک ژبې له لوستلونه ورسته پوهانو
باختري ژبه بللې ده چې ديوې ختيځې آرياني ژبې ځانګېړ نې پکې څرګندې دي او
پښتو ته ډېره نژدې ده.

D– **خوارزمي :** ددې ژبې نوم په تاريخ کې راغلی دی خو له متنونو څخه يې يوازې
يو څو جملې او کليمې په عربي ليکدود او اسلامي فقې په کتابونوکې پيداشوي دي
او دا ژبه سغدي ته ډېره نژدې ده.

ج :اوسنۍ دوره

29– جنوب لوديځه ډلګۍ :

ددغې ډلګې تر ټولو لويه اومهمه ژبه پاړسي ده چې دري لوی لهجې لري لکه :
دري (افغانستان) ، فارسي (ايران) ،تاجکې (تاجکستان) اويوه لهجه بله ده چې
په آزربايجان کې ويل کېږي په نامه د (تاتي) .

29 –شمال لويديځه ډلګۍ :

(c) ketabton.com: The Digital Library

A – ***بلوڅي*** : داژبه که څه هم په هغوشيموکې ويل کېږي چې د لرغوني اريانا جنوبي شيمه بلل کېږي خود ژبنيو مشخصاتو لمخي په شمال لويديځي ډلګي کې ګڼل کېږي ، تاريخي شواهد هم دا ثګندوي چې بلوڅان د خپل اصلي ټاټوبي شمال لويديځ څخه خپل اوسني ټاټوبي جنوب لويديځ ته کوچېدلي دي .

B–کردي : ددي ژبي ويونکې د ترکېې ، عراق ، ايران او سوريې ،په ځيرمه سرحدي شيمو کې ميشته دي ۰

ددغي ډلګي نوري ژبي لکه سمنايي،سوندي، خوري، زازا او ګوراني دي.

30 – شمال ختيځه ډلګۍ :

A– **پښتو :** ددې ډلګي تر ټولو لويه او مهمه ژبه پښتو ده .

B– **پاميري:** د آرياني ژبو دشمال ختيځي ډلګۍ بله څانګه د پاميري ژبو په نامه ياديږي چې دا هغه يوشمير وړې ژبي دي چې د بدخشان په دروکې پولي په دواړو خواووکې ويل کېږي لکه : شغني ، اشکاشمي ، واخي، يزغلامي او منجي ***، اسي يا اويستي.***

30 – جنوب ختيځه ډلګۍ :

(جنوب خترزه ډلګۍ : دوي مهمي ژبي لري) :

A- ***اورمړي :*** دوزيرستان په کاڼي ګروم او د لوګر په ځينو کلوکې ويل کېږي

B- ***پراچې :*** دکاپيساولايت د پچغان او عچلان په درو او دپروان په شتل کې ويل کېږي

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library